

Dragi prijatelji!

Prvo ime na prvi plošči z imeni tukaj umorjenih talcev se glasi: Alojz Stanonik, letnik 1917, Gabrška gora, zadnje ime na četrti plošči pa Franc Mrak, letnik 20, tudi Gabrška gora.

In tudi jaz sem z Gabrške gore doma. Alojz je bil Mežnarjev, Franc pa Pešarjev, oba skoraj naša soseda, bila bi moja sovaščana in morda tudi prijatelj, da nista tu pustila, Lojze svojega petindvajsetletnega in Francelj svojega dvaindvajsetletnega življenja.

Pravijo, da sta bila zelo dobra fanta, Francelj je bil že določen za gospodarja pri Pešarju, vendar so se fantje na veselici malo stekli. Nihče od njiju ni bil glavni, a bila sta zraven. Kar od kraja so jih zaprli v Begunje in kruta usoda je tudi njiju določila k petdesetim talcem v zameno za dva ubita nemška vojaka.

V vsakem človeku je nekaj zgodovinarja, nekaj iskalca resnice in nekaj pesnika.

Zgodovinar je ugotovil in zapisal: Sveti Jakob leta dvainštirideset. Bila je kolona tovornjakov in zaseda na Jurčkovem klancu. Nemški oficir in vojak sta padla pod rafalom iz mitraljeza. Pobesneli Nemci so požgali tri najbližje hiše, Petrovo, Jurčkovo in Rantovo kmetijo, ubili so vse tri gospodarje in šest delavcev in šele kasneje ugotovili, da od tam nihče ni mogel streljati na kolono. Čez tri dni so iz Begunj pripeljali še petdeset zapornikov, talcev, in jih postrelili na tem mestu.

Zgodovinarja bo še zanimalo, kam so po tej tragediji odšli domači, ali so kmetije preživele in kdaj so jih postavili na novo. Ugotovil bo, da se je ob tem in podobnih dogodkih Slovenec razdelil približno na pol, eni z odobravanjem in mislijo na junaštvo naših braniteljev in drugi z obžalovanjem nad strašnim davkom, ki so ga plačali nedolžni.

Iskalec resnice soglaša z zgodovinarjem, da je za vse zlo vojne odgovoren Nемеc, zavojevalec. Pa ne samo on, ampak vsi, ki so v njej iskali svojo korist in zanjo ubijali ljudi. A mnogo krogel je letelo mimo tudi zato, ker niso hotele zadeti. Prav vsak človek je k poteku vojne pridal svoje dobro in svoje zlo.

Iskalec resnice se prestavi v tisti nesrečni čas in razmišlja o dogodku. Koliko nujnosti je bilo v njem? In koliko svobode v ljudeh? Pošteno poskuša ugotoviti nagibe in misli človeka, ki je sprožil. Je bilo v njem več mržnje do sovražnika ali ljubezni do svojega naroda? Je bil samo mlad in prekipevajoče pogumen, ali pa se je zavedal, kaj lahko stori s svojim dejanjem? Je moral ali hotel ubiti? Se je veselil ali kesal, ko je bilo vse mimo?

Iskalec resnice želi videti ljudi, kakršni so dejansko bili. Navznoter. Vidi brutalno nemško moč, a tudi usmiljenost nemškega vojaka, ki je ukazal zapustiti smrti zapisane nekemu izmed njih, ker je bil še deček.

Vidi lažno upanje pokončnega kmeta, da se mu ne more nič zgoditi, in nemoč poštenega pridnega človeka, žrtvovanega mlinom vojne.

Iskalec resnice ve, da prava resnica ni v dogodkih ampak v ljudeh. In da je skoraj nedosegljiva. Zato se je ne prilašča, a je tudi nikoli ne neha v veliki potrpežljivosti in ponižnosti iskati.

In pesnik v človeku? Česa naj se oklene naše čustvo, željno lepega in dobrega, ob dogodku, kakršen je bil ta?

Sovražstvo in maščevanje, ogenj in smrt, otroški jok in obup, garanje pri obnovi požganih domov in naša že skoraj sedemdesetletna razdeljenost ob vrednotenju tega dogodka!

Človeško srce išče smisel.

Ko so me prosili, da bi vam spregovoril na tem kraju, sem občutil veliko nemoč. Nočem vam govoriti praznih besed in nočem vam razgrebsti vaših starih že skoraj zacelejenih bolečin. Kako sem si želel, da bi bila moja beseda trdna in jasna, da bi vsi lahko rekli: »Ve, da ne pozna cilja, a pokazal nam je pot.«

V vsakem izmed nas je nekaj zgodovinarja, ki tiplje za znanjem, nekaj iskalca resnice, ki išče spoznanje, in nekaj poeta, ki doživlja in čuti.

Zato sem v poletni vročini, ko se je dan že nagibal kakor nocoj, ustavil avto doli pod bregom in se usedel na klopcu v parku.

K njihovemu spominu, da bi mi povedali sami.

Hlapci in gospodarji, kakršne si predstavlja moja misel. Pustil sem, da so prihajali s svojo besedo, zdavnaj že očiščeno naše tukajšnosti:

»Prepozno si prišel, da bi nas poznal. In vendar nas spoznaváš v naših sorodnikih in potomcih. Njihova narava in kri smo! Naša vas še čuti naše življenje. Radi imamo, da se nas spomnite vsako leto ob svojem času. Nobena vaša beseda nas več ne boli, a nam je hudo, če ranite drug drugega. Prav je, da prihajate skupaj, še bolje pa je, kadar pride kdo sam, kakor na obisk k prijatelju, in poišče nekoga izmed nas po imenu.

Če morete, prihajajte z osrečujočo mislijo, da smo še živi in da se še srečamo. In če vam to ni dano, prihajajte s hvaležnostjo in blagim spominom. Vsi boste enako toplo sprejeti med nami.

Iščite resnico in trudite se zanjo, čeprav morda zaupate, da se bo vsa jasna in poskočna nekoč sama razodela.

Ne hodite nas poveličevati zaradi naše težke usode. Slavo si pridobimo z življenjem, ne s smrtjo. Nosili smo odgovornost in težo naših dni. Naša zgodba ni ne junaštvo in ne žrtev. Je mala usoda malih ljudi in vredna toliko, kolikor pomeni vam. A nikoli ne boste izvedeli za resnico naših smrti, dokler vam sami ne spregovorimo o svojih življenjih.

Ko v odnosu poiščete nas same, česa smo se bali, kam smo bili zazrti in koga smo ljubili. Ko oživi stari spomin, ko se dve osebi pokličeta z 'jaz' in 'ti' in se v čustvu, polnem bližine in zaupnosti, pogovorita o preteklih in sedanjih dneh.«

Napisal in prebral v vlogi slavnostnega govornika
na proslavi 23.7.2011
Milan Debeljak